

**BATMAN
AKADEMİ
DERGİSİ**

Batman Üniversitesi
İslami İlimler Dergisi

**BATMAN
ACADEMY
JOURNAL**

Batman University
Journal of Islamic Sciences

BATMAN AKADEMİ DERGİSİ

Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

e-ISSN: 2619-9114

Yıl: 5, Cilt: 5, Sayı:1

Haziran-2021

MAKALE BİLGİLERİ

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ

Yazar

İsmail Kara

Kitabın Adı

Cumhuriyet Türkiye'si'nde Bir Mesele Olarak İslâm 2

(3. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019, 624 sayfa)

Değerlendiren

Gül Nihal KARAGÖZ

MEB Öğretmen,

gulnihalkaragoz@hotmail.com,

Orcid: 0000-0003-4101-7653

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Kitap Değerlendirmesi

Makale Geliş Tarihi: 24.05.2021

Makale Kabul Tarihi: 30.05.2021

Sayfa Aralığı: 267-279

DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin zor dini problemlerle ve laiklik tartışmalarının yaşadığı kritik bir dönemde kaleme alınan bu eser üç bölümden oluşmaktadır. Bu kitabın ilk bölümünü oluşturan dördüncü bölüm başlığında uzun yıllar tartışılan laiklik meselesi farklı başlıklarla ve yeni sorularla ele alınmaktadır. Dinde reform meselesi ile darbele-
rin din sahası üzerindeki izleri ve etkileri bu bölümde incelenmektedir.

Kitabın ikinci bölümünü oluşturan beşinci bölüm başlığında uzun yıllar tartışılan din eğitimi (teknik manasıyla Cumhuriyet tarihi boyunca olmayan din eğitimi) etrafındaki gelişmeler ve problemler, Din dersleri, İmam Hatip Okulları, İlahiyat Fakülteleri bağlamında detaylandırılmıştır.

Kitabın son bölümünü, altıncı bölüm başlığı oluşturmaktadır. Bu bölümde dini yayınlar, bunlar etrafında şekillenen fikri-ideolojik tartışmalar, farklı yönlerde doğru kayan düşünceler, tek partili dönemin kitaplar üzerindeki baskı ve yasakları, dini yayınlardaki dış etkiler, canlılık ve problemler getiren dini tercüme hareketleri, siyasi merkezin dini yayınları kontrol ve yönlendirme teşebbüsleri gibi konular ele alınmıştır.

Bu ciltte yazar tarihi irtibatları da hesaba katarak bilgiler vermiş, tarafların görüşlerini göz önünde bulundurarak tahlillerde bulunmuş, geleceği de hesaba katarak Türkiye merkezli değerlendirmeler yapmıştır. Kitapta yazar yeni sorular sorarak, var olan soruları geliştirerek değiştirmeyi, hiyerarşileri yeniden kurarak, üstü örtülenleri ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Yazar, konuları gazete, dergi ve kitap alıntıları, resim ve fotoğraflar eşliğinde zengin bir içerikle sunarak okuyuculara daha anlaşılır kılmayı sağlamıştır.

Erciyes Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. M. Esat Altıntaş, İsmail Kara'nın Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam 1 kitabını tanıtan bir değerlendirme yazısı kaleme almıştır.

Altıntaş, bu değerlendirme yazısında yazarın varoluşsal anlamda önem atfettiği meselelere yakın ve uzak tarihin kaynaklarını kullanmak suretiyle analitik olarak baktığını ve bu noktada çalışmanın çözümleyici bir nitelikte olduğunu dile getirmektedir. Altıntaş, İsmail Kara'nın çalışmasında argümanlarını din ve devletin birbirinin tamamlayıcı cüzü olduğunu ve modernleşme sürecinde değiştirilmek/dönüştürülmek istenenin siyasal İslâm'dan ziyade İslâm/Müslümanlık olduğu varsayımları üzerine çalışmasını inşa ettiğini ifade etmektedir.

Altıntaş, İsmail Kara'nın din-siyaset ilişkileri bağlamında modernleşmenin yansımalarını tahlil ederek, Diyanet İşleri Başkanlığının varlığına, statüsüne, işlevine; tarikat ve cemaatlerin modernleşme sürecinde nasıl bir tavır takındığına ve dönüşüme uğradığına ve en son olarak İslamcı söylemin kaynaklarında modernist çizgilerin nasıl muhafaza edildiği gibi konuları kitabında işlediğini bu değerlendirmesinde belirtmiştir.¹

İsmail Kara'nın, bu ciltte kaleme aldığı dördüncü bölümün ilk başlığı "Türk Usulü Laiklik Yahut Haddini Bilmek!" konu başlığıdır. Yazar, laiklik konusunun ve laikliğin Türkiye'deki durumunun birçok alanda uzun yıllar tartışılan bir mesele olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre bu tartışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Avrupa ve ABD başta olmak üzere Türkiye ile irtibatlı diğer ülkeler kendi politikaları ve ihtiyaçları doğrultusunda Türkiye'deki siyasetin istenilen yönde şekillenmesi için baskı yapmaktadırlar. Örneğin; Türkiye'deki gayrimüslimleri, Alevileri gündeme taşıyarak bunlara eşitsizlik ve hak ihlalleri şeklinde ayrımcılık yapıldığı

¹ Muhammed Esat Altıntaş, **Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslâm**, *İnsan ve Toplum Dergisi*, 2012, cilt:II, sayı:4, s.231-236

iddiaları ortaya atılmaktadır. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığının statüsü ve din derslerinin zorunlu olması konuları siyasi bir baskı unsuru olarak eleştirilmektedir. Yazar, Türkiye'nin bu meselelerin çözümünde Türkiye'nin ihtiyaç ve problemleri doğrultusunda yeteri kadar emek verdiğinin söylenemeyeceğini, durumun günün şartlarına göre yumuşama- sertleşmeyle geçiştirilmeye çalışıldığını belirtmektedir. Yazara göre laiklik meselesinde en önemli problem Hıristiyanlıkla bağlantılı laiklik düşüncesinin Müslüman halka nasıl meşru bir anlayış ve sistem olduğunun anlatılması ve kabul ettirilmesidir. Yazar, Osmanlı'nın modernleşme çabalarında laikliğin, sekülerizme akan fikir ve uygulamalarının İslâmiyet'le ilişkilendirilip meşru gösterilerek yol alındığını belirtmektedir. Çünkü yazara göre modernleşme ve laikleşme süreçlerinin büyük bir kısmı İslâmiyet'le irtibatlandırılarak tartışılmaktadır." (s.90-92). Yazara göre, laiklik etrafındaki büyük soru ve meseleler, bu topraklarda İslâmiyet ve Müslümanlıkla bağlantılı tarih ve yaşantı şeklimizden ötürü herkesi ilgilendirmektedir. (s.98).

İsmail Kara'nın, bu ciltte kaleme aldığı dördüncü bölümün ikinci konu başlığı "Dinde Reform Bir Arayış Mı, Bir Deformasyon Siyaseti Mi?" konu başlığıdır. Yazar, burada dinde reformu savunanların söylemlerinde onların "dinin aslına, kaynaklarına dönmek", "gerçek dini yeniden keşfetmek ve yaşamak" istikametinde bir taleple ortaya çıktıklarını ve bunun mücadelesini verdiklerini fakat söylemlerin arkasında işleyen mantığın, hem düşünce düzeyinde hem de insanlık ve hayat adına iyi ve doğru istikametlere doğru gitmediğini ifade etmektedir. Yazar, İslâm dünyasında ve Türkiye tecrübesinde ister ihya ve ıslah, isterse doğrudan reform adı kullanılsın bu türden teşebbüslerin modern tasavvurlara, felsefi manada laik düşünceye, din dışı hayata doğru hareket eden taraflar olduğunu vurgulamaktadır. Daha dindar bir düşünce ve hayat peşinde olanlarla daha batılı ve modern bir hayat arayanların ıslah veya reforma verecekleri anlamın hedefleri itibariyle farklı

olacağını belirtmektedir. Yazar, Cumhuriyet dönemindeki dinde reform teşebbüslerini ise “memleketimizin başına neler geldi, neler daha gelebilir? Sorusu etrafında önemli ve anlamlı bulurken bunun Türkiye'yi taşıma kapasitesinden çok uzak gözüktüğünü belirterek bu bölümü sonlandırmıştır. (s.149).

İsmail Kara'nın, bu ciltte kaleme aldığı dördüncü bölümün üçüncü konu başlığı “Cami, Kışla, Siyaset Darbeler Sonrası Din-Siyaset İlişkileri” konu başlığıdır. Yazara göre darbelerin, askeri müdahalelerin din alanında yaptıkları tahribatlar ve hâlâ tamir edilemeyen toplumsal- dini yarılmalara sebebiyet vermesi konu itibarıyla en önemli meseledir. Yazar dinin, toplumun sadece bir kesiminin meselesi olmaya doğru itilmesi, bu topraklarda kurucu ve yaşatıcı bir unsur olan dini alanın yarılması ve bölünmeleri arttırıcı bir unsur haline gelmesini, 27 Mayıs darbesiyle başladığını ve onun periyodik sonuçları olan diğer müdahalelerle devam ettiğini bu bölümde ifade etmektedir.(s.191).

İsmail Kara'nın, bu ciltte kaleme aldığı beşinci bölümün ilk başlığı “Din Derslerinin Serencamı Yahut Tevhid-i Tedrisat Neyi Birleştirdi” konu başlığıdır. Yazar Türkiye'de din dersleri ve din eğitime dair gerçek ve ön açıcı bir tartışmanın “Türkiye'de din eğitimi var mı?” sorusu çıkarılmadan yürütülemeyeceğini belirtmektedir. Yazara göre, 1924 yılından beri ve bugün Türkiye'de teknik manasıyla din eğitimi yoktur, olsa olsa, laik bir eğitim sistemi içerisinde, laik bir mantıkla, Milli Eğitim Bakanlığı'na yahut YÖK'e bağlı kurumlar tarafından yürütülen bir din eğitimi ve öğretimin-den bahsedilebilir. (Din Dersleri, İmam Hatip Okulları, Yüksek İslâm Enstitüleri, İlahiyat Fakülteleri böyledir.) Bu durum dünyada da, İslâm dünyasında da Türkiye'ye mahsus istisnai bir uygulamadır. Bu bölümün diğer kısımlarında da tartışılan bu gibi

önemli problemi büyük ölçüde görünmez kılan şey Müslüman halkın, öğrencilerin büyük çoğunluğunun meseleye böyle bakmamış olması, neticeleri ve fonksiyonlarını, belki psikolojisini öne çıkararak bu eğitime din eğitimi muamelesi yapmasıdır. Yazar, bu genel durumun kısmi istisnasının Diyanet İşlerine Başkanlığı'na bağlı, Milli Eğitim Bakanlığı'nın teftiş ve denetimine açık olarak çalışan Kur'an Kurslarının olabileceğini ifade etmektedir. Yazar, bütün problemlerine, boşluklarına ve zaaflarına rağmen din derslerinin 1982 Anayasası ile mecburi hale getirilmesini ve o günden beri birçok program ve muhteva müdahalelerine rağmen okutulmasını Türkiye şartlarında doğru ve müsbet olarak değerlendirmektedir. Yazar, Alevilik- din derslerinin zorunluluğu konusunda din ve vicdan hürriyetinin engelleneceği şeklinde karşıt görüşleri savunan kişilerin bu mesele ile ilgili ciddi bir bilgi birikimi ve donanımına sahip olmadıklarını belirtmiştir. Yazar din dersi programının ve kitaplara hâkim olan düşüncenin laiklikle, modern düşünce ve hayatla, Cumhuriyet ideolojisi ile uzlaştırılmış bir din ve İslâmiyet yorumu olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca yazar, din eğitimi ve öğretiminin ders programı ve ders kitaplarına sırf bilgi aktarımına indirgenemeyeceğini, bu dersi okutacak öğretmenlerin bilgi kapasiteleri, eğitime vasıfları ve ahlâki bir kişilik olma özellikleri itibariyle de belli bir donanımda ve seviyede olmaları gerektiğini vurgu yapmaktadır. Yazar, din derslerinin imam hatip okulları ve ilahiyat fakülteleri dâhil okullarda okutulan diğer derslerin muhtevaları ve hiyerarşileriyle olan ilişkilerinin de mühim bir konu olduğunu belirterek vahiy-ilham ve keşifle pozitif-akli-deneysel bilginin aynı sınıfta aynı öğrencilere nasıl izah edileceğini sormaktadır. Yazar, bu hayati soruların ve cevaplarının Türkiye'de üst düzeyde hiç tartışılmadığını, gündeme gelmediğini, doğrudan din eğitimi ve dini hayatla ilgili birimlerin, kurumların da bu sahada kayda değer bir performans ve başarı gösteremediğini ifade etmektedir. (s. 232-240).

İsmail Kara'nın, bu ciltte kaleme aldığı beşinci bölümün ikinci konu başlığı "İmam Hatip Okulları Meselesi Yahut Aydın Din Adamı Yetiştirmek Fikri Ne Oldu?" konu başlığıdır. Yazar, Cumhuriyet devrinde din eğitiminin seyri açısından İmam Hatip Okulları meselesini birkaç kademede ele almaktadır. Yazar, bu bölümde öncelikle İmam Hatip Okullarının dini, siyasi ve kültürel tarihleri hakkında detaylı bir bilgi aktarımı yapmıştır. Yazara göre İmam Hatip Okullarının bütün yönleri, kurucu fikrinden bütün kuvvet ve zaaflarına kadar dinle alakalı bütün meseleler gibi Türkiye'deki İslâm meselesinden bağımsız olarak ele alınamaz. Bu okulların 65 yıllık tarihi ve tecrübeleri, yollarına nasıl devam edeceklerini bir ölçüde belirlemekte ve ciddi ölçüde etkilemektedir. İmam Hatip Okulları, halkın büyük desteğine mazhar olmuş eğitim kurumları olmuştur. Yazar, İmam Hatip Okullarının ilk nesil talebelerinin geldikleri yere, vasıflarına, beklentilerine ve sosyal tabakalarına bakıldığında 1970'lerin ortalarına kadar köyden şehre gelmiş, hafızlığını tamamlamış veya Kur'an'la hukukunu ilerletmiş, medrese dersleri okumuş, Arapça bilgisi belli bir seviyede olan talebeler olduğunu belirtmektedir. Yazara göre dönemsel öğelerle, lise mezunu sayılmamakla ve siyasi hareketlenmelerle de birleşen/bilinen idealizm İmam Hatip talebelerini başarılar elde etmeye ve davanın peşinde koşmaya sevk etmiştir. Geldikleri sosyal tabaka olarak fakir Anadolu ailelerin çocukları birinci sıradadır. Orta ve memur ve işçi ailelerinin çocukları ikinci grubu oluşturur. Şehirleşme, göç ve sosyal hareketliliğe paralel olarak 1980'den sonra şehirli ve sonradan zenginleşmiş aile çocuklarının sayısının artacağını bilgi olarak yazar vermektedir. Bu tablo bugüne de ışık tutacak şekilde İmam Hatip Okullarından yetişen kişilerin ufukları, bağlılıkları, sınırları ve ne ile yetinip ne kadar talepkâr olacakları, entelektüel

kapasitelerinin ufku ve derinliği, ısrarları ve idealistlikleri konusunda da fikir verecek unsurlara sahiptir. (s. 287-297).

İsmail Kara, bu ciltte kaleme aldığı beşinci bölümün üçüncü başlığı “Türkiye’de İlahiyat Fakülteleri Dini Kurumlar Mı, Laik Kurumlar Mı?” konu başlığıdır. Yazar, bu konu başlığını içeren bölümde “Türkiye’de İlahiyat Eğitiminin Dini, Siyasi ve Kültürel Tarihini” başlık olarak ele alıp, detaylı bir bilgi birikimini aktarmıştır. Bu bölümünde yazar, “Sahanın Usul ve Muhtevaya İlişkin Bazı Temel Problemleri” başlığıyla da konuyu çeşitli açılardan ele almıştır. Türkiye’de ilahiyat eğitimi ve öğretiminin tarihi ve muhtevasına dair problemlerin yerinde ve gerektiği gibi ele alınıp tartışılabilmesi, buna paralel olarak gelecekte ortaya çıkacak muhtemel problemler ve yetersizlikler yahut açılımlar için birkaç hususun altının çizilmesinin gerektiği belirtilerek bu hususlar açıklanmıştır. Yazara göre, ilahiyat eğitimi daha da ötede din eğitimi Türkiye’de hiçbir zaman sadece eğitimle alakalı ve sınırlı teknik bir mesele değildir. Bir başka ifade ile de ilahiyat (yahut yüksek din eğitimi) müstakil bir hadise değildir, bağımlı bir hadisedir. Yazara göre Türkiye ile İslâmiyet arasındaki ontolojik bağ, Türk modernleşmesinin dinle irtibatları, din-devlet ilişkileri, Cumhuriyet devri laiklik anlayışı ve laik eğitim politikaları gibi daha üst başlıklar bütün süreci ciddi olarak etkilediği için bunlar tartışılmadan ilahiyat eğitimi yeterince ve doğru bir yerde ele alınıp tartışılmayacaktır. Yazar, Türkiye’de İlahiyat Fakültelerinin medreseler varken Batı’daki tecrübeye nispeten uygun olarak düşünülmüş ve kurulmuş müesseseler olduğunu belirtmektedir. Yazar, medreseler kapatılınca mantığı, muhtevası, maddi şartları ve hedefleri dini olan yüksek din tedrisatının ortadan kalktığı, hukuki olarak laik eğitim kurumları ve üniversite bünyesi içindeki laik din eğitimi veren kurumlar olarak İlahiyat Fakültesinin ve daha sonra da Yüksek İslâm Enstitülerinin kaldığını belirtmektedir. (s. 382).

İsmail Kara, İlahiyat Fakültelerinin programlarında yer alan dersler ve bunların yoğunlukları ile okutulma biçimleri ve takip edilen usulün başından beri çok problemliliğini ifade ederek, İlahiyat Fakülteleri ve içlerinde barındırdıkları Din Eğitimi birimlerinin de bu konuda ileriye doğru seyreden bir performans gösteremediklerini belirtir. (s.386). Yine yazar konuyla ilgili olarak şu değerlendirmelerini sürdürür: Türkiye’de genel olarak din eğitiminin, özel olarak da ilahiyat eğitiminin yakın tarihi ve problemleri henüz uzmanca ve derinliğine ele alınmış değildir. Ancak İlahiyat Fakültelerinin Türkiye’deki dini bilginin ve dini muhtevalı telif veya tercüme yayınlarının hem akademik hem de kültürel düzeyde artması ve kalite kazanmasında, bir adım ötede yaygınlaşmış toplumsal karşılık bulmasında ciddi katkıların olduğu bir vakıdır. Bugün ve yarın için üzerinde düşünülecek konu bu bilgi düzeyinin Türkiye’nin ve İslâm dünyasının ilim ve kültür tarihiyle, aktüel ve felsefi ihtiyaçları ve arayışlarıyla olan ilişki ve seviyesidir. Yazar, İlahiyat ve din eğitiminin irtibatlı olması gerekli kurumlarla irtibatlılığını ifade ederek bunun en büyük problemlerden biri olarak görüldüğünü de belirtmiştir. İsmail Kara, gerek Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında gerekse çok partili hayata geçiş yıllarından itibaren bu problemin gittikçe kendini daha çok hissettiren ciddi bir mesele olmasına rağmen, gerektiği ölçüde ve yeterli düzeyde bir tartışmanın, ciddi bir arayışın konusunun olmadığını ifade etmiştir. (s.387-388)

İsmail Kara’nın, bu ciltte kaleme aldığı beşinci bölümün dördüncü başlığı, “Müslüman Kolej Olur Mu?” konu başlığıdır. Yazar, muhafazakâr- mütedeyyin çevrelerdeki müspet- pozitif ilimlere olan sempatik ilgilerinin onları kolej fikrine yakınlığa bir kuvvetli sebep olarak ifade etmektedir. Yazara göre, felsefi derinlik

arayışı hemen hiç olmayan ama psikolojik ve toplumsal karşılığı yüksek ve anlamlı bu fikir İslâm dünyasında güçlü bir temayül olarak XIX. Yüzyılın ortalarında başlayan din-bilim çatışmasını din-bilim (İslâm-terakki) uzlaşması istikametine doğru kaydırmak düşüncesi ve teşebbüslerine yakın mantığı ile işlemektedir. (s.410).

İsmail Kara'nın, bu ciltte kaleme aldığı altıncı bölümün ilk başlığı "Tek Partili Yıllarda Boğazı Sıkılmış Dini Yayıncılığın Seyri" konu başlığıdır. Yazar bu bölümde tek partili yılların önemli dini yayınlarını tarihi verilerle sunmuştur. Yazar, Türkiye'nin çok partili hayata geçmesini dini alanlarda bir rahatlamanın ortaya çıkması şeklinde ifade etmektedir. Yazara göre bu rahatlık dini yayınlarda da kendini görünür kılmaktadır, fakat gittikçe sayıları artan, çeşitlenen dini muhtevalı yayınların zayıf muhtevalı ve halka dönük olanlarının ağırlıkta olması, giderek daha fazla tercüme ağırlıklı olma vakıası Harf İnkılâbı'nın getirdiği büyük kopuklukla bulunmuştur. Selçuklu, Osmanlı ve modernleşme dönemi birikimlerinin yerinden olması, bir adım ötede itibarsız kılınması süreci besleyen bir hal alacaktır. Yazar, dini alanda çok partili hayatın imkânları ve açılımları olarak mütalaa edilebilecek İmam Hatip Okulları, Yüksek İslâm Enstitüleri ve İlahiyat Fakültelerinin ortaya koyduğu veya beslediği dini muhtevalı eserlerin Türkiye'nin ve dünyanın bugünkü şartlarını da hesaba katarak geçmişin tecrübeleriyle, özellikle Osmanlı mirasıyla üst düzeyde münasebete geçme noktasında henüz yeteri kadar başarılı sayılmayacağını ifade etmektedir.

Yazar ayrıca bu bölümde konuyla ilgili olarak tek partili yıllarda sınırlı fakat önemli dini yayın yapma başarısını gösteren Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da çok partili yıllarda siyasi imkân ve açılımlara, toplumsal taleplere paralel olarak kayda değer bir başarı gösterdiğinin söylenemeyeceğini ifade etmiştir. Ancak, Türkiye Diyanet Vakfı çatısı altında kurulan İSAM'ın bir araştırma müessesesi olarak ve neşri tamamlanan *İslam Ansiklopedisi'nin* bir dini yayın

faaliyeti olarak seviye ve başarılarıyla her türlü takdire layık olduğunu, *Hak Dini Kur'an Dili'nin* eski harfli orijinal nüshasının basımının da aynı şekilde olduğunu belirtmiştir. Ancak yazara göre, Alevi klasiklerini dengelemek için başlatılan İslâm Ahlâk Klasikleri dizisi hem adet hem de kalite ve muhteva itibarıyla zayıf kalmıştır. (s. 481-482).

İsmail Kara'nın, bu ciltte kaleme aldığı altıncı bölümün ikinci başlığı "Müslüman Kardeşler Türkçeye Tercüme Edildi Mi?" konu başlığıdır. İsmail Kara, bu bölümde Hasan el- Benna ve Seyyid Kutub'un en kaliteli eserlerinden en zayıf yazılarına kadar bütün müellefatını, bir kısmı zayıf tercümelemlerle Türkçeye aktarma ve kazandırma gayretinin, hevesinin Humeyni, Mutahharri, es Sadr ve Ali Şeriatî'nin daha sonra Süruş'un yazdıklarıyla tekrarlandığını ifade etmektedir. İsmail Kara, kaynakları belki nispeten Nurettin Topçu'da bulunabilecek yeni çıkışın içerdeki (yerli) kurucu ve taşıyıcı isminin İsmet Özel olduğunu belirterek, tercümelemler yoluyla dışarıdan gelen birikimi ise gelenekçi/tradisyonalist ekole mensup yazarların eserlerinin oluşturduğunu ifade etmektedir. (s.505-506).

İsmail Kara, "Müslüman Kardeşler Türkçeye tercüme edildi mi?" sorusunun sorulması ve cevabının aranması için geç kalınmış bir soru olarak değerlendirmektedir. Yazar, Müslüman Kardeşler fikriyatının ve kurumsallaşmasının oluştuğu yıllarda (1928-1942) Türkiye'nin dini, siyasi ve kültürel tercihlerinin, yönelişlerinin bir hayli farklı olduğunu ifade etmektedir. Bu farklılığın dışarıda İslâm dünyasından büyük ölçüde kopmaya, içeride ise İslâm'dan şu veya bu düzeyde uzaklaşmaya, İslâm'ın anlaşılma ve yaşanma düzeylerini aşağıya doğru çekmeye, din eğitimi ve dini kurumları baskı ve kontrol altına almaya, sınırlandırmaya çalışıldığını belirtmektedir. (s.508).

İsmail Kara'nın, bu ciltte kaleme aldığı altıncı bölümün üçüncü başlığı "Dini Düşünce ve Dini Yayında Farklı Bir Çizgi: M. Hamidullah'ın Eserlerinin Türkçeye/Türkiye'ye İntikali ve Tesirleri" konu başlığıdır. Yazar, Türkiye'de M. Hamidullah'ın eserlerinin Türkçeye, Türkiye'ye intikali meselesine kronolojik olarak bakıldığına konferans metinlerinden, broşür ve kitaplarından önce makalelerinin neşredildiği belirtmektedir. (s.555). İsmail Kara, Türkiye'de M. Hamidullah'a yöneltilen tenkitlerin tamamına yakın denebilecek kısmının *İslâm Peygamberi* kitabında temas ettiği bazı konular ve yaptığı bazı değerlendirmelerle alakalı olduğunu belirtmektedir. Bu konuların da Mirac mucizesinin ruhen/manen olduğu yorumu diğerlerini bastırarak şekilde öne çıktığını ifade eden İsmail Kara, M. Hamidullah'a yapılan diğer tenkit konularını da Hz. Peygamber'in çocukluğuna dair bazı hadiseler, peygamberlikten önceki yolculukları ve bunların etkileri, İslâm'ın Yahudilik ve Hıristiyanlıkla irtibatları, Resulullah'ın zevceleri-evlilikleri, mucizeler, Mescid-i Aksa vb. şeklinde sıralamaktadır. (s.568).

İsmail Kara'nın, bu ciltte kaleme aldığı altıncı ve son bölümün dördüncü başlığı "Cumhuriyet Devrinde Askere Din Dersleri Neşriyatı: İyi Asker İyi Müslüman, İyi Müslüman İyi Asker Olur" konu başlığıdır. İsmail Kara, Genel Kurmay Başkanlığı'nın askerler için din dersi ve ahlâk kitabı hazırlatma teşebbüslerinin 1928 yılında sona erdiğini belirterek, orduda örgün ve yaygın din öğretimi faaliyetlerinin devam ettiğini ifade etmiştir. Yazar, ortaokul ve liselere din derslerinin önce seçmeli, 12 Eylül'den sonra mecburi olarak konmasının Askeri liseler için de geçerli olduğunu ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan kitapların bu okullarda din dersi hocaları tarafından okutulduğunu, Atatürk ilkeleriyle, laiklikle, milli adetlerle uzlaşır bir tarzda anlatıldığını belirtmiştir. (s. 602-603).

Sonuç olarak İsmail Kara, din-siyaset-toplum münasebetlerinin ana başlıklarını, merkezi tartışma noktalarını düşünce tarihi çerçe-

vesinde ele alıp sunarak Cumhuriyet Türkiye'sinin din-İslâm merkezli meselelerini ülkemizin kritik dönemlerinde hayati meseleler şeklinde sistematik olarak değerlendirip tartışmış, okuyucularına bu sahada yeni, farklı soru ve yorumlarla takip etme imkânını sağlamıştır.